

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Порівняно соціальний розвиток як концептуальний підхід до забезпечення соціального благополуччя з іншими відомими подібними підходами. Визначено основні особливості соціального розвитку.

The article is devoted to the comparing of social development as an approach to social welfare providing with other such approaches. Main peculiarities of social development are defined.

Сьогодні більшість людей безпосередньо пов'язують поняття “соціальне благополуччя” з наданням соціальних послуг з боку органів влади різного рівня. Хоча, якщо подібний зв'язок явно простежувався в СРСР та інших країнах соціалістичного табору, то тільки відносно недавно уряди більшості західних країн узяли на себе відповідальність за соціальне благополуччя. Пов'язано це було з практичною реалізацією концепції соціальної держави після Другої світової війни. До цього ж велику частину своєї історії люди самі були відповідальними за своє благополуччя, маючи можливість отримувати підтримку переважно тільки від своїх сімей. Вони намагалися вирішувати свої проблеми через їх власні зусилля, і через важку роботу прагнули заробити кошти, необхідні для задоволення своїх соціальних потреб.

Проте слід визнати, що разом із сімейною підтримкою історично також розвивалися інші її форми. Подібно до того, як у більшості культур традиції вимагають соціальної підтримки відносно сім'ї, родичів і навіть сусідів, так точно основні світові релігії визначають милостиню як обов'язок віруючих, а в деяких випадках цей обов'язок перетворився на складнішу систему добродійності по відношенню до неіснуючих. Багато дослідників визнають, що релігійна добродійність сприяла появі до дев'ятнадцятого сторіччя високоорганізованого підходу до забезпечення мінімального рівня життя багатьох людей, що мають потребу. У свою чергу організована добродійність сприяла появі професійної соціальної роботи, а також стимулювала залучення держави до забезпечення соціального благополуччя. Але який же підхід щодо забезпечення соціального благополуччя є найкращим сьогодні?

Відповідь на дане запитання можна знайти у працях багатьох вітчизняних і закордонних науковців, зокрема, Т. Адорно, П. Байроха, Н. Бірдсел, Л. Беззубко, А. Етціоні, Д. Кольцова, Т. Малтуса, Дж. Мідглі, Г. Мірдала, Л. Савченка, В. Сидоренка, Е. де Сото, Р. Тітмуса, М. Фрідмана, Ф. фон Хайека, М. Шеррадена та ін. Проте здебільшого в цих працях викладено аргументи на підтримку того чи іншого конкретного підходу без порівняння його з іншими. Метою ж даної статті є саме порівняння соціального розвитку як концептуального підходу до забезпечення благополуччя з іншими подібними підходами.

Достатньо важко однозначно визначити соціальне благополуччя. Дане поняття має як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти, тому може бути визначено як у дескриптивних, якісних термінах, так і з використанням емпіричних показників. Тому не дивно, що в науковому співтоваристві відсутній консенсус щодо єдиного трактування поняття соціального благополуччя. Подібні спроби робляться постійно, і, мабуть, найбільший внесок тут внесли соціологи, які прагнули і прагнуть використовувати у визначенні соціального благополуччя вимірні показники, для чого застосовують різні методи.

Один з таких методів базується на порівнянні ключових статистичних показників, або індикаторів, які відображають соціально-побутові умови в різних співтовариствах і суспільствах. Інший метод пропонує об'єднати різні подібні індикатори в єдиний індекс соціального благополуччя. Крім кількісних методів низкою дослідників були задіяні й якісні. Так, було проведено серію соціологічних досліджень у різних країнах, регіонах і співтовариствах, які були направлені на виявлення суб'єктивного сприйняття людьми соціального добробуту.

Але крім соціологічного підходу, який є радше емпіричним, існують і різні концептуальні підходи до визначення соціального благополуччя. Узагальнення низки подібних підходів дає підставу зробити висновок, що соціальне благополуччя є похідним від трьох таких складових: керованість соціальними проблемами, задоволення соціальних потреб, створення соціальних можливостей. Ці три складові стосуються індивідів, сімей, груп, співтовариств і цілих суспільств. Таким чином, вони повинні бути присутніми на різних соціальних рівнях з тим, щоб держава стала “державою загального добробуту”.

На сьогодні можна визначити чотири основних концептуальних підходи до забезпечення соціального благополуччя. Перший – соціальна філантропія, яка покладається на приватні пожертвування, волонтерську діяльність і некомерційні організації в забезпеченні соціальних потреб, вирішенні соціальних проблем і створенні соціальних можливостей. Другий – соціальна робота, яка в досягненні цілей забезпечення благополуччя покладається на професійний персонал, що працює з людьми, групами і співтовариствами. Третій підхід покладається на державну інтервенцію через законодавче забезпечення певної сукупності державних соціальних послуг. Цей підхід, який відомий як підхід соціальної політики або соціального забезпечення, можна також назвати соціальним адмініструванням.

Проте на зміну цим підходам частіше приходять четвертий підхід – соціального розвитку, який поки не

отримав такого широкого розповсюдження, хоча він і має низку переваг порівняно з трьома вищевикладеними підходами. І основна відмінність між підходом соціального розвитку й іншими підходами – це спроба пов'язати соціальну політику та соціальні програми безпосередньо з процесом економічного розвитку. Є й інші відмінності.

На відміну від філантропії і соціальної роботи, соціальний розвиток не має справу з окремими людьми, забезпечуючи їх товарами чи послугами, або реабілітуючи їх. Замість цього соціальний розвиток зосереджується на ширших соціальних процесах і структурах, на співтовариствах і суспільстві в цілому.

Підхід соціального розвитку є також усебічним і універсальним. На відміну від соціальної філантропії і соціальної роботи, соціальний розвиток не обслуговує тільки потреби людей, але прагне збільшити соціальне благополуччя населення. Соціальний розвиток також є динамічним, його супроводжує процес зростання і зміни. На відміну від інших підходів, які, перш за все, зацікавлені в підтримці відповідних рівнів добробуту, соціальний розвиток спрямований не на подолання цього статичного положення, а на постійне підвищення рівня добробуту.

Проте все ж таки найбільш характерною особливістю соціального розвитку, як наголошувалося вище, є спроба пов'язати зусилля щодо соціального та економічного розвитку. Соціальний розвиток явно прагне об'єднати соціальні й економічні процеси, розглядаючи їх як складові частини єдиного динамічного процесу розвитку. У рамках даного процесу соціальна і економічна форма розвитку є двома сторонами однієї монети: соціальний розвиток не може мати місце без економічного розвитку, а економічний розвиток безглуздий, якщо він не супроводжується підвищенням рівня соціального благополуччя населення в цілому.

Саме такий акцент на розвитку характеризує підхід соціального розвитку. І саме цим він найбільшою мірою відрізняється від інших підходів. Соціальна філантропія і соціальна робота в принципі не звертаються до економічних проблем. Існують, звичайно, деякі винятки, такі як зусилля певних філантропічних організацій, особливо в країнах, що розвиваються, участь у місцевих економічних проектах розвитку [1]. Проте такі приклади радше є одиничними, такими, що не належать до загальноприйнятої практики соціальної філантропії та соціальної роботи.

Здавалося б, підхід соціального адміністрування прямо асоційований з економічною сферою. Соціальне забезпечення залежить від бюджетних доходів, що формуються з податків, надходжень з економіки. Тому на користь реалізаторів соціальних програм є гарантування узгодженості соціальної та економічної політики. Крім того, автори підходу соціального адміністрування, такі як В. Беверідж, наполягали на тому, що економічне зростання і повна зайнятість є необхідними умовами для соціального процвітання [2].

Проте підхід соціального адміністрування продовжує відокремлювати соціальне забезпечення від економіки, тому в рамках даного підходу вельми рідко додавалися зусилля для узгодження соціальної та економічної політики. Замість цього в багатьох індустріальних країнах відносин між соціальним забезпеченням і економікою будувалися на основі залежності і субсидіарності. Підхід соціального адміністрування, перш за все, зацікавлений у наданні соціальних послуг, що забезпечують мінімальні стандарти добробуту, і в підтримці немолодих, інвалідів, безробітних та інших соціально незахищених груп населення. У даному підході соціальне забезпечення виявляється другорядним стосовно економіки, і воно залежить від економіки з погляду фінансування.

Проте це – хистка залежність. Наприклад, якщо економіка випробовує спад, то зменшуються кошти, необхідні для соціального забезпечення, і збільшується фіскальний тиск на уряд. Потреба в соціальному забезпеченні, очевидно, буде вища за часів економічних криз, коли більше людей потребують на допомогу, і це відбувається на тлі зниження бюджетних доходів. Дана залежність активно експлуатувалася “правими” під час своїх виборчих кампаній в 1970-х і 1980-х. Витрати, що зростають, на соціальне забезпечення були визначені ними як головна причина економічного спаду, який може бути подоланий тільки за рахунок скорочення зростання держави загального благополуччя.

На відміну від підходу соціального адміністрування, соціальний розвиток прагне погоджувати соціальні інтервенції із зусиллями по економічному розвитку. Підхід соціального розвитку, на відміну від інших, вперше на практиці було реалізовано в країнах, що розвиваються, які об'єднали економічну і соціальну політику з метою сумісного поштовху для розвитку.

Але хоча підхід соціального розвитку і відрізняється істотно від інших підходів, він також має і загальні риси з ними. Як усі ці підходи, соціальний розвиток як головну мету ставить перед собою забезпечення добробуту населення. Як і вони, даний підхід також підкреслює необхідність у зовнішніх інтервенціях, він не визнає, що зростання соціального благополуччя відбувається автоматично як результат “природних” процесів. І при цьому підхід соціального розвитку не заперечує інші підходи і не прагне жодним чином мінімізувати їх зусилля з підвищення добробуту людей. Соціальний розвиток, наприклад, не відкидає повністю соціальне адміністрування, але в межах контексту економічного розвитку прагне пов'язати соціальне забезпечення з економічним розвитком динамічнішим чином.

Соціальний розвиток може бути, в певному значенні, розглянутий як розвиток залишково-інституційної дихотомії, яка широко дискутувалася в літературі із соціального забезпечення [3; 4]. Дискусія йшла навколо відповіді на питання: чи повинне соціальне забезпечення стосуватися тільки людей з потребами, які відповідають певним критеріям, або воно повинне бути спрямованим на підвищення добробуту населення в цілому. Прихильники “залишкового підходу” відстоювали першу позицію, в той час,

як прихильники “інституційного підходу” – другу.

Наслідуючи дану класифікацію, можна розглядати філантропію і соціальну роботу як залишкові моделі соціального забезпечення, тоді як соціальне адміністрування – як інституційну модель. Але жодна з цих моделей явно не звертається до проблем розвитку, обидві вони передбачають, що витрати на соціальне забезпечення будуть покритими із коштів, що поступили від економіки. Тому соціальний розвиток можна розглядати як третю модель соціального забезпечення, яка пропонує перспективу, пов’язану із сумісним розвитком соціальної та економічної сфери.

Виходячи з вищевідзначеного, визначимо соціальний розвиток як процес запланованих соціальних змін призначений забезпечити благополуччя населення в цілому в поєднанні з динамічним процесом економічного розвитку. Також можна виділити вісім основних особливостей соціального розвитку, що характеризують даний підхід найповніше:

1) як уже підкреслювалося, процес соціального розвитку нерозривно пов’язаний з економічним розвитком. Саме цей аспект додає соціальному розвитку унікальний характер порівняно з іншими інституціалізованими підходами до збільшення соціального благополуччя людей. Хоча соціальний розвиток і схожий на інші підходи, тому що він зосереджується на соціальних проблемах, для чого реалізує соціальну політику і програми, які підвищують благополуччя, він робить це в контексті процесу розвитку. Інші ж основні підходи до забезпечення соціального благополуччя не прагнуть пов’язати соціальні інтервенції безпосередньо з розвитком;

2) соціальний розвиток має міждисциплінарний фокус. Як відзначає багато дослідників, соціальний розвиток почерпнув “особливе натхнення” із сучасної політичної економіки. Залучаючи положення політичної економіки, соціальний розвиток пропонує міждисциплінарну основу для аналізу і вирішення наявних соціальних проблем і для забезпечення соціального благополуччя. Соціальний розвиток також пропонує вирішувати дані проблеми як на національному, так і на міжнародному рівнях. Слід відзначити і те, що соціальний розвиток апелює до ціннісних та ідеологічних аспектів, що дозволяє якнайкраще обґрунтувати необхідні соціальні інтервенції;

3) соціальний розвиток передбачає процес. Соціальний розвиток – це динамічний підхід, в якому поняття “зростання” і “зміни” займають ключове місце. Це, в принципі, закономірно, оскільки сам термін “розвиток” розуміється як процес зростання, зміни, еволюції або руху. При цьому процес соціального розвитку як і будь-який інший процес змін має такі складові: існуючі соціальні умови або ситуацію, які соціальний розвиток прагне змінити; безпосередньо процес зміни; кінцевий стан, в якому досягнуті цілі соціального розвитку;

4) даний процес змін, як підкреслюється прихильниками соціального розвитку, є прогресивним за своєю суттю як спрямований на поліпшення умов існування людей, чому не може бути альтернативи у сучасному світі. Це тим більше актуально, що можна спостерігати погіршення соціальних умов у багатьох країнах;

5) процес соціального розвитку є інтервенціоністським. Прибічники соціального розвитку відкидають ідею, що соціальні вдосконалення відбуваються природним чином у результаті функціонування ринку або під впливом “неминучих” історичних сил. Замість цього вони вважають, що необхідні організовані зусилля, щоб забезпечити підвищення соціального благополуччя. Вони вважають, що люди не повинні “плисти за течією”, але що вони в змозі впливати на своє власне майбутнє в контексті впливу соціальних, економічних і політичних сил. Тому процес соціального розвитку спрямовується людьми, які реалізують певні плани та стратегії, сприяючи досягненню цілей соціального розвитку;

6) цілі соціального розвитку досягаються через різні стратегії, що спрямовані прямо або побічно на забезпечення зв’язку соціальних інтервенцій із зусиллями по економічному розвитку. Вони підтримуються різними ідеологічними підходами до того, яким чином цілі забезпечення соціального благополуччя можуть бути досягнутими краще за все. Ці “ідеологічні підходи” історично конфліктували один з одним, і теорії і стратегії, які базувалися на них, також знаходилися в конфлікті. Проте прихильники концепції соціального розвитку посіли менш доктринерську позицію і, дотримуючись прагматичної точки зору, роблять акцент на синтезі різних стратегій, навіть якщо вони мають різну “ідеологічну” основу;

7) соціальний розвиток сфокусовано на населенні в цілому, будучи, таким чином, універсалістським. Як зазначалось раніше, соціальний розвиток відрізняється від філантропії і соціальної роботи, які концентрують свої зусилля переважно на індивідуумах, які мають потреби. Замість цього прихильники соціального розвитку акцентують увагу на ширшому фокусі: співтовариствах і суспільствах. І хоча соціальний розвиток приділяє особливу увагу тим групам населення, які мають найменше соціальне благополуччя (це можуть бути, наприклад, жителі збіднілих сільських районів або районів міста, що занепали, етнічні меншини та ін.). Турбота про ці групи має місце в рамках ширшого універсального контексту соціальних інтервенцій, які забезпечують підвищення благополуччя всіх. Інший аспект універсалізму соціального розвитку – його територіальний фокус. У рамках даного аспекту соціальний розвиток прагне забезпечувати соціальне благополуччя в межах певних територій, таких як міські або сільські райони, міста, області або країна в цілому;

8) метою соціального розвитку є забезпечення соціального благополуччя. Як наголошувалося вище, термін “благополуччя” використовується нами в його найширшому значенні і включає ефективне управління соціальними проблемами, задоволення соціальних потреб і створення соціальних можливостей. При цьому, звичайно ж, можливе використання різних механізмів.

Таким чином, очевидно, що маючи широкий фокус, забезпечуючи інтеграцію соціальної політики з

економічним зростанням, будучи інтервенціоністським, універсальним, спрямованим на прогрес, еkleктичним і прагматичним підходом, соціальний розвиток є сьогодні найглибшим зі всіх концептуальних підходів по забезпеченню соціального благополуччя.

Література:

1. Galaway B., Hudson J. Community Economic Development: Perspectives on Research and Policy. – Toronto : Thompson Publishing, 2008. – 391 p.
2. Maas H. People and Contexts: Social Development from Birth to Old Age. – Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall, 2005. – 247 p.
3. Myrdal G. The Challenge of World Poverty. – Harmondsworth : Penguin Books, 1970. – 374 p.
4. Titmuss R. M. Social Policy: An Introduction. – London : Allen & Unwin, 1974. – 405 p.

Надійшла до редколегії 29.12.2009 р.